

Невельська-Гордєєва О. П.,

кандидатка філософських наук,

доцентка кафедри філософії

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Особливості застосування софізмів в аргументації

Логіка як наука спрямована на пошук істини. Збірці творів Арістотеля дали назву «Органон», тобто «Знаряддя пізнання», саме тому, що фундатор логіки запроваджував методи вірного міркування, які протиставляв софістичним методам. Логіка чітко розмежовує правильні та неправильні міркування й основним напрямом цієї науки є впровадження вірних методів міркування.

За терміном «софізм» міцно закріпилося негативне значення, бо софізм – це завдання, побудоване з свідомим порушенням логічних правил. Однак, рядом філософів вважається, що негативне відношення до софістичних міркувань було упереджене й сформувався під впливом філософії Платона та Арістотеля [1, с. 31].

Артур Шопенгауер [2, с. 296] вважав, що не принципово відокремлювати правильні та неправильні міркування, бо припускав за можливе використовувати некоректні прийоми в тих випадках, коли вони призводять до перемоги істини.

Якщо софізм це неправильний умовивід, який на перший погляд здається правильним, то він виступає як прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати неправду за істину і, тим самим, ввести в оману. Чому ж в ряді випадків вважається доцільним та виправданим вживання софізмів? Причина знаходиться у тому, що сучасні софізми мають різне підґрунтя й різну причину застосування. Софізми мають семантичну природу, психологічну або логічну. Софізми з

логічним джерелом є неприпустимими. Софізми з семантичним й психологічним джерелом можуть застосовуватись як літературні прийоми.

Розглянемо міркування: «Шахрайство можливе тільки з прямим наміром. В діях посадової особи Н. знайдено прямий намір. Отже, дії посадової особи Н. кваліфікуємо як шахрайство». Наведений софізм побудовано з порушенням логічних правил категоричного силогізму: 1) порушено загальне правило – середній термін нерозподілений в жодному із засновків; 2) порушено правило II фігури категоричного силогізму – один із засновків має бути заперечним (саме для того, щоб запобігти нерозділеності середнього терміну хоча б в одному засновку). Такий софізм використовувати в жодній аргументації неприпустимо. Викрити логічну помилку можливо знаючи логічні правила побудови умовиводів.

На відміну від софізмів з логічним підґрунтям, софізми з семантичним джерелом, або софізми з психологічною природою, в ряді випадків можуть застосовуватись.

Вдавана переконливість семантичних софізмів пов'язана з метафоричністю мови, застосуванням омонімів або полісемії слів, амфіболій, підміни сутності понять тощо, що порушує однозначність думки і змішує значення слів.

Амфіболії застосовувались в пророцтвах давньогрецьких оракулів: відповіді на питання звучали у формі двозначних висловів. Сучасні амфіболії активно поширюються як анекдоти. Візьмемо приклади з інтернету: 1) «– Ви маєте можливість відкласти гроші? – Можливість я маю, але грошей немає»; 2) «– Як можна докатитися до такого життя? – А мені з дитинства подобається кататися»; 3) «Я з'ясував, що маю погану репутацію: з усіх знайомих, кому я написав, що зламав руку, тільки один поцікавився – праву чи ліву, а усі інші запитали: кому?»; 4) «– Терміново потрібен доктор! – Я – доктор. – Чоловіку погано, він знепритомив. – Я доктор історичних наук».

Приєм субпозиції пов'язаний з формальними та матеріальними моментами: слова, застосовані у формальній субпозиції, належать до висловів мови, а в матеріальній субпозиції – до самих об'єктів. Так, на запитання «з чого складається шахрайство?» можна дати винахідливу відповідь: «Із десяти букв». Або: «Що розташовано в центрі Полтави? Буква Т».

Омонімія – ототожнення різних за змістом понять, що позначаються одним і

тим самим терміном. У логіці – це логічна помилка, яка полягає в тому, що одне й те саме за звучанням слово використовують для позначення різних за змістом понять. Наприклад: «Усі закони оприлюднюються в офіційній пресі. Всесвітнє тяжіння – закон. Одже, всесвітнє тяжіння оприлюднене в офіційній пресі». В першому засновку під терміном «закон» розуміють закон юридичний, а в другому засновку мова йде про закон фізичний. Замість трьох понять в силогізм включено 4 поняття. Така логічна помилка називається помилкою почетверіння термінів. Сучасні приклади омонімії: «якщо все пропало й немає що зберігати, то зберігайте хоча б спокій»; «якщо падає настрій, обов'язково відійдіть осторонь, щоб не зачепити інших людей».

Оказіональні вислови – такі, що змінюють своє значення залежно від обставин. Спогади: діти кажуть вчительці: «Ми походимо від мавпи». Вчителька відповідає: «Що до вас, то мені нічого про це не відомо, а про себе, безумовно, можу сказати, що моя мати була жінкою». Змінюється значення: «ми походимо від мавпи»: ми – людський рід або ми – ці конкретні люди.

До психологічних причин софізмів відносять інтелектуальні, афективні і вольові джерела. Інтелектуальні джерела пов'язані з тим, що співрозмовник або читач не аналізує текст, а приймає на віру, погоджується з усіма аргументами, не уважно сприймає інформацію. Афективні джерела софізмів будуються на особливостях емоційної сфери людини: лестощі сприяють погодженням з іншими думками співрозмовника, образа, навпаки, приводить до відторгнення будь-яких інших думок або пропозицій. Так, використовуючи сумнівний аргумент, співрозмовник каже: «Ви, як людина освідчена та розумна, не станете заперечувати, що...» або «Всім відома ваша чесність і принциповість, тому Ви безумовно погодитесь з нашою пропозицією».

Психологічний вплив пов'язаний не тільки з натиском на розум й почуття людини, але й на вольові процеси. Вольові джерела активізуються коли особа впевнена в собі і володіє наполегливістю. У такого співрозмовника більше шансів відстояти свою думку. Найбільш ефективно вольові прийоми діють при великих скупченнях людей, де розвивається ефект натовпу. Скажімо, прагнучи здобути перемогу, співрозмовник намагається розлютити опонента тим, щоб той показав себе в невігідному світлі, й потім дорікати, що людина не вмє себе чемно

поводити. Також розлютована, роздратована людина не здатна тверезо оцінювати ситуацію і розумно сперечатися.

Як висновок необхідно зауважити, що застосування софізмів виправдано тільки в окремих випадках: використання софізмів з логічними помилками неприпустимо ніколи. Семантичні софізми можуть використовуватись з риторичною або художньою метою. Софізми з психологічними джерелами мають обмежене застосування. Звичайно, не може бути мови про виправдання міркувань, які мають на меті видати неправду за істину.

Список використаних джерел

1. Сторожук С., Гоян І., Матвієнко І. Риторика софістів або «старі» методи вирішення «нових» світоглядних протистоянь. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 28. С. 27–32.
2. Nevelska-Hordieieva O. P., Danilyan, V. O., Nesterenko K. V., Finin H. I. Sophisms in the history of legal argumentation. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2021. № 27. P. 290–314.